

**DÖMÖTÖR ÁKOS: HŐSÖK ÉS VÉRTANÚK.
MONDÁK ÉS VISSZAEMLEKEZÉSEK A SZABADSÁGHARCRA**

Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 1998, 150 l.

**TARI LUJZA: MAGYARORSZÁG NAGY VITÉZSÉG.
A SZABADSÁGHARC EMLÉKEZETE A NÉP DALAIBAN**

Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 1998, 186 + [14] l.

VAJKAI AURÉL: 1848 EMLÉKEI A NÉPI DÍSZÍTŐMŰVÉSZETBEN

Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 1998, 43 + [44] l.

A Magyar Néprajzi Társaság alighanem megtalálta a módját, hogy a legméltóbb – mellesleg a társ- és rokontudományok számára (is) a leghasznosabb – módon ünnepelje a magyar polgári forradalom és nemzeti szabadságharc 150. évfordulóját: megkezdték az 1948-at megelőző centenáriumi gyűjtés anyagának közzétételét.

A félévszázados késés ideológiai okait könnyen megérthetjük: „Akármilyen nagy esemény csak jóval később érezteti hatását a szélesebb néprétegeknél, a népművészet különben is meglehetősen lassan és nehezen változtatja meg formáját. (...) ...népünk a nagy eseményeket a maguk teljes jelentőségükben képtelen volt átlátni.” (VAJKAI 9.) Az osztályharc éleződésének időszakában, amikor 1848 is csak ehhez szolgálhatott előképül, az ilyesfajta megállapításokra nem volt szükség. Vajkai a fentiek alátámasztására Arany Jánost és Táncsics Mihályt idézte. Az irodalomtörténész – egyetértő bizonyítékul – a kiképzőtiszt Petőfit citálhatja: „Ők – az elvet hírből sem isméri, / És a haza? Kemény mostohájok...” (*Tiszteljétek a közkatonákat!* Debrecen, 1848. okt.–nov.), meg a lapszerkesztő Jókai Móra gondol, aki így jajdult fel az általa és Petőfi által szerkesztett Életképekben, 1848. május 21-én: „Mi magunkat igen hosszú ideig csaltuk. Azt hittük, hogy népünk van. Pedig nincs.”

És akkor még nem is említettük *Az apostol* élményalapját...

Vajkai idézett megállapításából az is következik, hogy az irodalomtörténet két kutatási területen tudja elsősorban hasznosítani a néprajzi gyűjtéseket: egyfelől annak a közköltészetnek vizsgálatában, amelynek módszerei, szöveganyaga és dallamkészlete már rendelkezésre álltak 1848/49-ben, másfelől a kultusz történetében, amelynek központi költőalakja természetesen Petőfi.

A mai etnomuzikológus is okkal-joggal idézi a zseniális Kodály Zoltán jegyzeteit a *Kossuth-nóta* történetéről, aki annak egyes strófáihoz fűzte észrevételeit. Az „Esik eső karikára...” szövege „Barna ifjú kalapjára...” folytatással már Erdélyi János népdalkiadásában szerepelt (*Népdalok és mondák*, a Kisfaludy Társaság megbízásából szerk. és kiad. ERDÉLYI János, II, Pest, 1847, 267), de Kodály rögzíthette a francia háborúk idején keletkezett strófát is: „Beállottam katonának, / Ferenc császár huszárijának...” (TARI 28). Arra vonatkozóan pedig, hogy a dallam- és szövegalkalmazás (Erdélyi János szavával: a „fogd rá”-stílus) történetében 1848/49 nem hozott változást, két közismert és 1848-asnak tartott dal szolgálhat bizonyítékul. A „Kossuth Lajos táborában...” szövege 48 előtti katonadalból alakult, Bartók és Kodály gyűjtésében

azonban már első világháborús nótaként, Ferenc József névvel szerepelt. A „Gábor Áron rézágyúja...” „negyvennyolcas” volta szintén idézőjelbe kívánkozik: a 20. század elejének új népdalstílusát képviseli, szövegváltozatai pedig (Ferenc József, majd Horthy Miklós nevére alkalmazva) mind a két világháborúra utalnak (TARI 48–51, illetve 125–129). Ilyen körülmények közepette vizsgálhatók a költői szövegek is, folklorizálódásuk folyamatában. „Megérte” 1848-at, sőt Kriza János népdalgyjűteményét (1863) Csokonai Vitéz Mihály verse, az „Estve jött a parancsolat...” kezdősorral. Petőfi versei közül a *Hegyen ülök...* és *A virágnak megtiltani nem lehet...* egyenesen egy színpadról folklorizálódott műdal dallamával hagyományozódott („Kitették a holttestet az udvarra...” kezdősorral ismeretes); a *Távolból* („Kis lak áll a nagy Duna mentében...” kezdősorral) német eredetű, máig énekelt melódiája pedig a „Garibaldi csárdás kis kalapja...” szöveggel (is) találkozott (uo., 24, 86–87, 111). Az irodalomtörténet számára ezek az adatok nélkülözhetetlenek; valljuk be, hogy – minden törekvésünk dacára – a kritikai kiadások rovatai közül a zenésítés-folklorizálódás-dallamra alkalmazás mozog a leginkább esetleges, ráadásul szűk körben. Az együttműködés elodázhatatlan.

Nem nélkülözheti az interdiszciplináris nyitást az utóbbi években önálló tudománygágra erősödött kultusz történet sem. 1848 író-szereplői közül egyedül Petőfi került át annyira a köztudatba, hogy a népi díszítőművészet motívumai közé is bekerültek szállóigévé lett sorai a *Nemzeti dalból*: olvashatók feliratos cserépedényen Veszprém, faragott boton Baranya, Somogy és Zala megyéből (VAJKAI 23–24,

28–29). Nevéhez kötöttek kalapviseletet éppúgy, mint személyéhez használati tárgyakat (borjádi padja, úzdi csutorája) vagy tereptárgyakat (nagyari fája – lásd VAJKAI 36–37; DÖMÖTÖR 142). Ez utóbbiak elfogadtatásában és elterjedésében másodlagos hatás is érvényesült: a Petőfi-versek mintegy hitelesítő idézetei, amelyeket az iskola, az a mezővárosi-falusi értelmiség közvetített, amely Petőfiben „Csokonai redivivus”-t látott és láttatott, elősegítette gyors sikerét, részt vett a folklorizálódásban, majd a passzív ellenállás idején átmentette-hagyományozta költészetét és emberi alakját.

Ez utóbbiakból kötetnyit adott ki, szintén a centenárium idején és a követő években gyűjtve, DIENES András (*A legendák Petőfijé*, Bp., Magvető, 1957). Dömötör Ákos is külön fejezetet szentelt a Petőfíre vonatkozó centenáris gyűjtés történeteinek – mindössze két adatközlő személye azonos Dienessel (DÖMÖTÖR 48–62). A mostani közlésnek nagy értéke még, hogy – mivel az időközben elhunyt közreadó nemzetközileg jegyzett mesekutató volt – a történeteket azonnal egyetemes kontextusba tudta helyezni, a bibliai példázatoktól a nemzetközi mesemotívumok indexén át a történeti mondák idealkalmazott jó néhány változatáig (DÖMÖTÖR 10–14). E módszer hatékonyságát a *János vitéz* kritikai kiadása kapcsán már tapasztalhattuk (vö. ItK, 1994, 375–379). Az itteni példák a gyűjtésből és a hozzájuk fűzött kommentárok nem kevésbé érdekesek és hasznosak. Ahogyan az európai folklórban számos helyen megvan, Petőfi születésekor is maguktól szólaltak meg a harangok (ez a szentek születésére vonatkozó vallásos hagyomány profanizálása), aki – Szilveszter éjszakáján születvén – szerencse-

gyereknek tekinthette magát. (A nemzetközi mesemotívumok vonatkozó indexszámai: F960.1.4 és N203.) A hagyománynak ezt a részét – fűzzük hozzá a Petőfi körüli életrajzi kutatások tapasztalatait – maga a költő szintén ismerhette, sőt romantikusan felfokozott jelentőséget tulajdoníthatott neki, hiszen a nyilvánosság előtt mindig keresztelése napját, (1823.) január 1-jét, a Szilveszter napjáról Újévre virradó éjszakát vallotta születése időpontjának is. Erről a napról keltezte *Összes költeményei* előszavát, kérte Kossuthtól katonai előléptetését stb. Mindezt tette annak fényében, hogy – amennyiben hihetünk az iskolatárs, Kemény (Jakubovics) Mihály emlékezésének – bizalmas, baráti körben december 30-i születését említette. És talán a Szendrey Júlia-szerelemnek, majd a házasságnak is motívuma lehetett, hogy a leánnyal hasonló volt a helyzet: 1828. december 29-én született, ám 1829. január 1-jén keresztelték.

Petőfit 1849. július 31-e, a fehéregyházi csata után senki sem látta élve. Dömötör

Ákos értelmező adataiból most tényszerűen látható, hogy a bujdosó Petőfi mennyire a folklór terméke. Az oroszok elől a kútban meghúzódó költő a bibliai József történetét idézi, míg az álruhás Petőfi magyar Till Eulenspiegelként kópéságokat követ el, a betyármondák analógiájára évente felkeresi anyja sírját, igazságot oszt (DÖMÖTÖR 13–14).

A Néprajzi Társaság három kiadványát az irodalomtörténész számára tehát Petőfi alakja fogja össze. Még akkor is, ha – igen ritkán, szinte csak mutatóba – felbukkan más írókhoz köthető, tárgy történeti motívum, például a Jókainál megírt anekdota a Perczel Mórnak jósló cigányasszonyról (DÖMÖTÖR 15, 105).

Az évfordulók elmúltak – a három kötet azonban a miénk marad, a munka folytatható. Köszönet érte: felelős kiadóként Kósa László, szerkesztőként Kríza Ildikó jegyezte mindhárom kiadványt.

Kerényi Ferenc

KELEMEN ISTVÁN: VÁRAD SZÍNÉSZETE

Nagyvárad, Literátor–Charta Könyvkiadó, 1997.

Kelemen István húsz esztendeje távozott el közülünk, néhány hónappal azután, hogy családjával együtt Magyarországra költözött. Csupán negyvenhat évet élt. 1961-től 1977-ig a Nagyvárad Állami Színház irodalmi titkára, rövid ideig egyben a magyar tagozat vezetője is volt.

Kelemen történeti munkájának alapját a minden adatra kiterjedő, precíz forráskutatás határozta meg. Nem elégedett meg a már korábban kiadott monográfiák (K. Nagy Sándor, Náményi Lajos) kibővítésé-

vel, azok minden részletét igyekezett újra ellenőrizni; feldolgozta a Bihar megyei, illetve a Nagyvárad Levéltár teljes vonatkozó anyagát, a korabeli sajtót, a visszaemlékezéseket, a nyomtatott és kéziratos emlékeket, saját korának szakirodalmát, vagyis mindent, amihez az adott politikai-történelmi helyzetben hozzáférhetett. (A kutatás körét és mélységét a gazdag jegyzetapparátus és a névmutató jelzi.) Sajnos 1975 júliusában az összegyűjtött dokumentumok jó részét a titkosrendőrség